

AUGUST STRINDBERG

Parija (1889) Enodejanka

PROSTO PO NOVELI OLA HANSSONA.

PREVOD IN OPOMBE: NADA GROŠELJ

Osebi

Gospod X, arheolog. Mož v srednjih letih.

Gospod Y, popotnik iz Amerike. Mož v srednjih letih.

Prizorišče

Preprosta soba na podeželju; okna in vrata v ozadju se odpirajo v pokrajino. Sredi sobe stoji velika jedilna miza s knjigami, pisalnim priborom in starinami na eni strani ter z mikroskopom, škatlami za žuželke in kozarci s špiritom na drugi.

Na levi stoji knjižna polica. Sicer je soba opremljena kot pri premožnem kmetu.

GOSPOD Y

vstopi z metuljnikom in pločevinasto botanično škatlo, brez suknjiča; odpravi se naravnost h knjižni polici, vzame z nje knjigo in se loti branja.

V podeželski cerkvici zazvoni po koncu službe božje; pokrajina in hišica se kopljeta v soncu.

Tu in tam zaslišimo zunaj kurje kokodakanje.

GOSPOD X

vstopi brez suknjiča.

GOSPOD Y

se silovito zdrzne in postavi knjigo nazaj, vendar jo obrne na glavo; začne se pretvarjati, da na polici išče drugo knjigo.

GOSPOD X

Kakšna moreča vročina! Prepričan sem, da bomo imeli še nevihto.

GOSPOD Y

Jaa? Zakaj pa tako misliš?

GOSPOD X

Zvonovi tako suho klenkajo, muhe pikajo, pa še kure kokodajsajo. Hotel sem na ribolov, ampak nisem iztaknil niti enega črva. Nisi ti nič živčen?

GOSPOD Y

se zamisli.

Jaz? – No, že!

GOSPOD X

Sicer pa ti zmeraj gledaš tako, kot da pričakuješ neurje!

GOSPOD Y

se zdrzne.

Kaj res?

GOSPOD X

No, saj jutri konec koncev odpotuješ, zato ne bi bilo čudno, če bi imel potovalno mrzlico!

Kaj novega? – A, pošta je prišla!

Z mize vzame pisma.

Oh! Kar srce mi začne razbijati vsakič, ko odprem kakšno pismo –
sami dolgovi, dolgovi!

Si ti kdaj imel dolgove?

GOSPOD Y

razmišlja.

N-ee!

GOSPOD X

Potem pa ne razumeš, kako se človek počuti, ko prihajajo neplačani
računi –

Bere enega od pisem.

Najemnina ni plačana – lastnik benti – žena obupuje!

Jaz pa sedim v zlatu do komolcev!

Odpre z železom okovano skrinjico, ki stoji na mizi. Oba prisedeta, vsak na svojo
stran.

Vidiš, tukaj imam za šest tisoč kron zlata, ki sem ga izkopal v štiri-
najstih dneh! Že samo s tole zapestnico bi dobil tistih tristo petdeset
kron, ki jih potrebujem! Z vsem skupaj pa bi si ustvaril sijajno ka-
riero. Seveda bi dal takoj izrisati in izrezati ilustracije¹ za mojo raz-
pravo, natisnil bi jo – in odpotoval. Zakaj, misliš, tega ne storim?

GOSPOD Y

Najbrž se bojiš, da bi te dobili!

¹ *ilustracije*: lesoreze.

GOSPOD X

Mogoče tudi! Ampak ali se ti ne zdi, da bi inteligenten človek, kot sem jaz, že lahko znal poskrbeti, da ga ne bi dobili?

Saj hodim razkopavat po hribčkih sam – brez prič. Kaj bi bilo čudnega, če bi spravil kakšno malenkost v žep?

GOSPOD Y

Že, ampak menda največ tvegaš pri prodaji!

GOSPOD X

Eh! Seveda bi vse skupaj pretopil in ulil dukate² – s polno težo, jasno –

GOSPOD Y

Jasno!

GOSPOD X

To menda lahko razumeš! Če bi že hotel ponarejati denar, mi ne bi bilo treba najprej kopati zlata!

Premor.

Hecno, kakor koli že: če bi kdo drug naredil tisto, do česar se sam ne morem pripraviti, bi ga oprostil krivde, samega sebe pa ne bi mogel. Tatu bi lahko blešččeče zagovarjal, dokazoval bi, da je bilo to zlato *res nullius*³ oziroma nikogaršnje, ker je prišlo v zemljo v času, ko lastninska pravica sploh še ni obstajala, in da tudi zdaj pripada

² *dukat*: Dukat je zlat kovanec z visoko vsebnostjo zlata, ki so ga na Švedskem kovali od 1654 do 1868. Po predpisu iz leta 1664 naj bi vseboval 23 karatov in 5 zrn zlata (eno zrno je ustrezalo polovici karata).

³ *res nullius*: “nikogaršnja last”. Kdor je v zemlji našel arheološke najdbe iz zlata, jih je bil po odloku iz leta 1867 dolžan ponuditi v odkup državi.

samo prvemu, ki pride mimo, ker ga lastnik zemljišča nikoli ni vračunal v vrednost lastnine in tako dalje!

GOSPOD Y

In to bi najbrž toliko laže trdil, če, hm, tat ne bi kradel iz stiske, ampak recimo iz zbirateljske manije, znanstvenega zanimanja ali častihlepja, ker bi pač hotel imeti kakšno zgodovinsko najdbo. Ni res?

GOSPOD X

Hočeš reči, da ga ne bi mogel oprostiti krivde, če bi kradel iz stiske? Ne, ker je ravno to edini primer, ki ga zakon ne opravičuje! To je kratkomalo tatvina!

GOSPOD Y

Te pa ne bi opravičil?

GOSPOD X

Hm! opravičil! Najbrž je ne bi mogel, če je ne opravičuje zakon. Priznati pa moram, da bi zbiratelja težko obtožil tatvine, če bi pobral starino, ki je ni imel v zbirki, pa čeprav jo je našel na tuji zemlji!

GOSPOD Y

Torej bi nečimrnost in častihlepnost opravičevali dejanje, ki ga stiska ne bi?

GOSPOD X

In vendar bi morala biti stiska močnejše, sploh edino opravičilo. Ja, tako pač je! Tega ne morem spremeniti – kakor tudi ne dejstva, da v nobenih okoliščinah nočem krasti!

GOSPOD Y

Potem si šteješ v veliko krepost, da ne moreš, hm, krasti?

GOSPOD X

Temu občutku se ne morem upreti nič bolj, kot se lahko kdo drug upre želji, da bi kradel, zato ni nobena krepost. Jaz ne morem, on pa si ne more kaj, da ne bi! – Saj razumeš, da mi želje po tem zlatu ne manjka! In zakaj ga potem ne vzamem? Ker ne morem! Gre za nezmožnost, pomanjkanje česa pa še ni krepost. Tako!

Zaloputne skrinjico.

Nad pokrajino se že ves čas vlečejo razkropljeni oblaki in občasno zatemnijo hišico. Zdaj se stemni, kot če se bliža neurje.

Ali je soparno! Po mojem bo še treskalo!

GOSPOD Y

vstane in pozapre okna in vrata.

GOSPOD X

Te je strah, če treska?

GOSPOD Y

Previdnost ne škodi!

Spet sedeta k mizi.

GOSPOD X

Si pa res čuden kljukec! Štirinajst dni nazaj treščiš noter kot bomba, se predstaviš kot švedski Američan, ki zbira muhe za majhen muzejček –

GOSPOD Y

Kar nič se ne meni zame!

GOSPOD X

To praviš vsakič, kadar se naveličam govoriti o sebi in se hočem malo posvetiti tebi. Mogoče si se mi tako prikupil ravno zato, ker si mi pustil toliko govoriti o sebi!

Kmalu sva postala stara znanca. Pri tebi ni bilo nobenih ostrih vogalov, ob katere bi se zadeval, nobenih žebeljev, ki bi me zbadali. V vsej tvoji osebi je bilo nekaj silno mehkega, kar prekipeval si od obzirnosti, ki jo lahko izkazuje samo najbolj omikan človek; nikoli nisi razgrajal, kadar si prišel pozno domov, zjutraj nisi zganjal nobenega hrupa, ko si vstal, spregledoval si malenkosti, se umaknil, kadar je kazalo na spor – z eno besedo, bil si popoln družabnik! Ampak bil si vse preveč popustljiv, preveč negativen, pretih, da mi ne bi nazadnje dal misliti – in tako prestrašen si in bojazljiv – kot bi bil sam svoj dvojniki. Ko takole sedim pred zrcalom in te vidim v hrbet, veš, da se počutim, kot da gledam drugega človeka!

GOSPOD Y

se obrne in pogleda v zrcalo.

GOSPOD X

No, sam se ne moreš videti od zadaj! Od spredaj daješ vtis odkritega človeka, ki razgaljenih prsi koraka svoji usodi nasproti, od zadaj pa – saj nočem biti nevljuden – ampak vtis je tak, kot da nosiš breme, kot da se izmikaš udarcu, in ko vidim tvoji rdeči naramnici, kako se križata na beli srajci – – – se mi zdita kot nekakšen velik znak, blagovna znamka na embalažnem zaboju – – –

GOSPOD Y

vstane.

Menda se bom zadužil – če ne bo nevihta kmalu izbruhnila!

GOSPOD X

Saj bo vsak čas, samo miren bodi! – Potem pa tvoj tilnik! Tak je, kot bi sedel na njem neki drug obraz, ampak obraz drugega tipa, kot je tvoj! Tako grozno ozek si med ušesi, da se včasih sprašujem, kateri rasi pripadaš!

Zabliska se.

Če ni zdajle udarilo pri šerifu!⁴

GOSPOD Y

nemirno.

Pri š-šerifu!

GOSPOD X

No, samo videti je bilo tako! Ampak od te nevihte ne bo kdovekaj. Usedi se zdaj, da se pogovoriva, ker jutri odpotuješ. –

Hecno, čeprav sem se hitro zbližal s tabo, sodiš med ljudi, ki si jih ne morem priklicati pred oči, kadar jih ni zraven. Kadar si zunaj na terenu in se spomnim nate, se mi zmeraj prikaže neki drug znanec, ki ti pravzaprav ni podoben, imata pa nekaj podobnih lastnosti.

⁴ *pri šerifu*: izvorno *länsman*: nekdanji uradnik pri okrožnem administrativnem odboru, ki je vzdrževal javni red na deželi. Njegova funkcija je še najbolj ustrezala šerifovi, zato smo se po zgledu angleških prevodov odločili za ta izraz, medtem ko so v nemških prevodih Emila Scheringa javne funkcije označene z izvirnim švedskim izrazjem.

GOSPOD Y

Kdo pa je to?

GOSPOD X

Imena ne maram povedati! Ampak v lokalu, kjer sem več let kósil, sem pri hladnem bifeju srečeval možička s plavimi lasmi in utrujenimi plavimi očmi. Imel je neverjetno sposobnost, da se je pojavljal v najhujši gneči, ne da bi se sam zadel v koga ali kdo drug vanj; čeprav je stal pri vratih, je lahko vzel rezino kruha z razdalje treh komolcev;⁵ zmeraj je bil videti srečen, da je med ljudmi, in kadar je zagledal kakšnega znanca, se je kar zahahljal od navdušenja, objemal ga je in trepljal, kot da že leta ni naletel na človeško bitje. Če pa mu je kdo stopil na nogo, se je nasmehnil, kot da se opravičuje, ker se mu je znašel na poti.

Dve leti sem ga gledal in za kratek čas ugibal o njegovem poklicu in značaju, vendar nisem nikogar vprašal, kdo je; tega namreč nisem hotel vedeti, ker bi bilo moje zabave v istem hipu konec.

Možakar je imel isto lastnost kot ti – bil je nedoločljiv. Včasih sem si ga zamislil kot učitelja brez diplome, nižjega častnika, farmaceuta, uslužbenca v upravi ali policista v civilu; tako kot ti je dajal vtis, da je staknjen iz dveh različnih kosov, ker se sprednja stran ni ujemala z zadnjo.

Nekega dne sem v časopisu naletel na veliko ponaredbo menic, ki jo je zagrešil znan civilni uradnik. – Pozneje sem slišal, da je bil moj nedoločljivec svojčas družabnik ponarejevalčevega brata in da se piše Stråman;⁶ nato sem izvedel, da se je omenjeni Stråman prej

⁵ *treh komolcev*: izvirno *tre alnar*. *Aln* je stara švedska dolžinska mera, ki obsega ok. šestdeset centimetrov, zato smo jo v prevodu nadomestili z našim "komolcem", ki obsega slabih petdeset centimetrov.

⁶ *Stråman*: v švedščini govoreče ime s pomenom "slamnati mož": (ptičje) strašilo, a tudi marioneta.

ukvarjal z izposojno knjižnico, zdaj pa je policijski poročevalec za velik časopis. Kako sem torej mogel spraviti v zvezo ponarejanje, policijo in njegov nenavadni nastop? Ne vem, ampak ko sem vprašal nekega prijatelja, ali je bil Stråman kdaj kaznovan, ni odgovoril ne ja ne ne – preprosto ni vedel!

Premor.

GOSPOD Y

Noo? Je bil res – kaznovan?

GOSPOD X

Ne! Nekaznovan!

Premor.

GOSPOD Y

Hočeš reči, da ga je zato tako vleklo v bližino policije in se je zato tako bal spora z ljudmi?

GOSPOD X

Ja!

GOSPOD Y

Si se pozneje seznanil z njim?

GOSPOD X

Ne, nisem se hotel.

Premor.

GOSPOD Y

Pa bi sklenil znanstvo z njim, če bi bil – kaznovan?

GOSPOD X

Bi, z veseljem!

GOSPOD Y

vstane in nekajkrat premeri sobo.

GOSPOD X

Sedi pri miru! – Zakaj ne moreš sedeti pri miru!

GOSPOD Y

Kje si se nalezel teh svobodnih nazorov o medčloveških razmerjih?
Si kristjan?

GOSPOD X

Nisem, saj to menda lahko slišiš!

GOSPOD Y

se namrdne.

GOSPOD X

Kristjan zahteva odpuščanje, jaz pa zahtevam kazen, da se spet vzpostavi ravnovesje ali kakor že hočeš temu reči! In ti, ki si že *sedel*, bi moral sam poznati ta občutek.

GOSPOD Y

nepremično obstane in se zastrmi v gospoda X, najprej z divjimi, sovražnimi pogledi, nato osuplo in občudujoče.

Kako – moreš – to – vedeti?

GOSPOD X

Saj vendar lahko vidim!

GOSPOD Y

Kako? Kako lahko to vidiš?

GOSPOD X

Naučil sem se pač! Tudi to je umetnost kot toliko drugih! Ampak zdaj ne bova o tem!

Pogleda na zapestno uro, položi na mizo papir v podpis, pomoči pero v črnilo in ga pomoli gospodu Y.

Na svoje lastne kolobocije moram misliti. Bodi tako dober pa potrdi moj podpis na tej zadolžnici, jutri jo bom oddal v malmöjski banki, ko te bom spremil.

GOSPOD Y

Ne nameravam potovati skozi Malmö!

GOSPOD X

Da ne?

GOSPOD Y

Ne!

GOSPOD X

No, ampak podpis vseeno lahko potrdiš.

GOSPOD Y

N-ne! – Na papirje se ne podpisujem nikoli –

GOSPOD X

– več! To je že petič, da se braniš podpisati. Prvič je šlo za poštno potrdilo – takrat sem te začel opazovati; zdaj pa sem ugotovil, da te je groza vzeti v roko pero s črnilom. Odkar si prišel sem, nisi poslal niti enega pisma – samó dopisnico, in še to si napisal z modrim svinčnikom. Razumeš zdaj, kako sem dognal tvoj spodrseljaj?

Greva dalje! To je menda sedmič, da se braniš iti z mano v Malmö, kamor v vsem tem času sploh nisi stopil. Pa vendar si prišel sem iz Amerike samo zato, da bi videl Malmö. Vsako jutro pešačiš pol milje proti jugu do grička z mlinom, da bi videl malmöjske strehe! In kadar stojiš tamle pri desnem oknu in gledaš skozi tretjo šipo na levi, če štejemo od spodaj, vidiš stolpiče na gradu in dimnike na okrožnem zaporu.⁷

Ali vidiš zdaj, da nisem jaz tako bister, samo ti si tako butast?

GOSPOD Y

Zdaj me zaničuješ!

GOSPOD X

Ne!

GOSPOD Y

Seveda me, moraš me zaničevati!

GOSPOD X

Ne! – Evo, tukaj imaš mojo roko!

GOSPOD Y

poljubi ponujeno roko.

⁷ stolpiče na gradu in dimnike na okrožnem zaporu: Zapor, ki je imel neobičajno visoke dimnike, je stal poleg Malmöjskega gradu (*Malmöhus*).

GOSPOD X

potegne roko nazaj.

Kakšne pasje manire so pa to!

GOSPOD Y

Oprostite mi; ampak bili ste prvi, ki mi je dal roko, potem ko je izvedel! –

GOSPOD X

In zdaj me nočeš več tikati! – Kar plaši me, da se po prestani kazni ne počutiš rehabilitiranega, na nivoju, očiščenega, nič slabšega od drugih! Mi hočeš povedati, kako se je to zgodilo? Hočeš?

GOSPOD Y

se v zadregi zvija.

Ja, ampak mi ne boš verjel; povedal ti bom, pa boš videl, da nisem noben *navaden* prestopnik, prepričal se boš, da se zgodijo spodrsaljaji, ki so tako rekoč neprostovoljni – *-se zvije-* ki pridejo nekako sami od sebe – spontano – brez svobodne volje, človek nič ne more zanje! – Ali lahko malo odprem vrata, mislim, da se je nevihta unesla?

GOSPOD X

Kar izvoli!

GOSPOD Y

odpre vrata; nato sede k mizi in pove naslednje s suhim zanosom, teatralnimi kretinjami in zlaganimi poudarki.

Ja! Vidiš! Študiral sem v Lundu in nekoč sem si hotel v banki sposoditi denar. Nisem bil hudo zadolžen in moj oče je imel majhno premoženjce – seveda nič velikega! Ampak zadolžnico sem poslal

v podpis še drugemu poroku,⁸ proti vsem pričakovanjem pa sem jo dobil nazaj z zavrnitvijo. – Obsedel sem, ves omotičen od udarca, kajti to presenečenje je bilo zoprno, silno zoprno! – Papir je ležal pred mano na mizi, pismo pa poleg njega. Najprej so moje oči brez upanja begale po usodnih vrsticah, ki so vsebovale mojo obsodbo – seveda ni bila nikakršna smrtna obsodba, saj bi zlahka dobil druge poroke, kolikor bi jih le hotel – ampak, kot rečeno, položaj je bil prav zoprni; in ko nič hudega misleč sedim tam, mi pogledi počasi obstanejo na podpisu pod pismom, ki bi mi na pravem mestu mogoče ustvaril sijajno prihodnost. Podpis je bil neobičajno kaligrafski – sam pa veš, da se človek lahko zatopi v misli in počeka cel pivnik z najbolj nesmiselnimi besedami. V roki sem imel pero –

Vzame pero.

takole, in začelo se je premikati, kaj vem kako – pa nočem trditi, da je bilo za tem kaj mistično spiritističnega, v take reči ne verjamem! – bil je čisto mehaničen postopek brez vsake misli – ko sem sedel in spet in spet prisoval tisti lepi avtogram – ne da bi se nameraval količkaj okoristiti, jasno.

Ko je bilo pismo čezincez počekano, sem se že popolnoma izuril v podpisovanju tistega imena –

Sunkovito odvrže pero.

in na vse skupaj pozabil. Ponoči sem padel v globok in težak spanec – in ko sem se zbudil, sem čutil, da se mi je nekaj sanjalo, ampak sanj se nisem mogel spomniti; – včasih pa mi je vendarle bilo, kakor da so se odškrnila vrata in sem kot v spominu zagledal pisalno mizo z zadolžnico – in ko sem vstal, me je kar samo potegnilo k mizi, prav kot da bi po zrelem preudarku nepreklicno sklenil, da napišem tisto ime na pogubni papir. Izginile so vse misli na posledice, na tveganje

⁸ še *drugemu poroku*: drugemu od dveh, ki naj bi jamčila zanj.

– nič si nisem pomišljal – skoraj kot če bi izpolnjeval svojo sveto dolžnost – in sem podpisal!

Plane pokonci.

Kaj bi to bilo? Nekakšen navdih, “sugestija”, kot ji pravijo? Ampak od koga? Saj sem spal sam v sobi! Je možno, da je med tem, ko je moja zavest spala, nastopil moj necivilizirani jaz – divjak, ki ne priznava pogodb⁹ – s svojo zločinsko voljo, svojo nezmožnostjo, da bi preračunal posledice dejanja? Povej, kaj misliš ti?

GOSPOD X

s težavo iztisne iz sebe.

Po pravici povedano me tvoja zgodba ni čisto zadovoljila – v njej so bile luknje, ampak mogoče samo zato, ker se ne spomniš več vseh podrobnosti – in o zločinskih navdihih sem že bral nekaj malega – samo če se bom spomnil – hm! – Pa saj je vseeno – dobil si svojo kazen – in dosti te je bilo v hlačah, da si priznal, kako si ga polomil. Zdaj pa ne govoriva več o tem!

GOSPOD Y

Ne, ne, ne, še morava govoriti o tem! Morava govoriti, da se bom jasno zavedel svoje moralne pokončnosti!

GOSPOD X

Torej se je zdaj ne zavedaš?

GOSPOD Y

Ne, ne zavedam se je.

⁹ *divjak, ki ne priznava pogodb*: namig na razpravo Jeana Jacquesa Rousseauja *Družbena pogodba ali načela političnega prava (Du Contrat Social ou Principes du droit politique; 1762)*.

GOSPOD X

Vidiš, ravno to me vznemirja! To me vznemirja! – Se ti ne zdi, da ima vsak kakšnega okostnjaka v omari? Kaj nismo kot otroci vsi do zadnjega kradli in lagali? Pa še kako. No, nekateri ljudje ostanejo otroci vse življenje, tako da svojih protizakonitih poželenj ne morejo obvladovati. Samo priložnost naj pride, pa je zločinec narejen! – Ampak ne morem razumeti, da se ne počutiš nedolžnega! Če otroka nimamo za prištevnega, tudi zločinca ne bi smeli imeti.

Hecno je to – no, saj je vseeno – pozneje mi bo mogoče še žal –

Premor.

Jaz sem nekoga ubil, pa me nikoli ni grizla vest!

GOSPOD Y

z živim zanimanjem.

Kaj – res?

GOSPOD X

Ja, prav jaz! – Mogoče te ne mika dati roke morilcu?

GOSPOD Y

živahno.

Ah, kakšne pa klatiš!

GOSPOD X

Že, ampak jaz nisem bil kaznovan!

GOSPOD Y

zaupno, pokroviteljsko.

Toliko bolje zate! – Kako si se pa izmuznil?

GOSPOD X

Nobenega tožnika ni bilo, nobenih sumov, nobenih prič! Zgodilo se je namreč takole. – Nekoč me je prijatelj za božič povabil na lov v okolico Uppsale. Nasproti mi pošlje starega zapitega hlapca, ta na kozlu zakinka, zapelje v lesu in naju prevrne v jarek. Nočem se izgovarjati na življenjsko nevarnost – ne, v napadu nestrpnosti sem ga nazadnje lopnil po vratu, da bi ga zbudil, posledica pa je bila, da se ni nikoli več zbudil, ampak je bil na mestu mrtev!

GOSPOD Y

lokavo.

Noo, pa se nisi prijavil?

GOSPOD X

Ne! In sicer iz naslednjih razlogov. Možakar ni imel niti svojcev niti koga drugega, za kogar bi bilo njegovo življenje bistvenega pomena; svoj čas je že odživotaril in njegovo mesto je lahko takoj zasedel nekdo, ki ga je bil bolj potreben. Jaz pa sem bil po drugi strani nepogrešljiv za srečo mojih staršev, za lastno srečo in mogoče tudi za srečo znanosti. Izid te zgodbe me je že ozdravil veselja do udarcev v vrat, prav nič pa me ni mikalo uničiti življenje staršem in sebi zato, da bi zadostil nekakšni abstraktni pravici!

GOSPOD Y

Tako visoko torej ceniš človeka?

GOSPOD X

V tem primeru ja!

GOSPOD Y

Kaj pa občutek krivde, “ravnovesje”?

GOSPOD X

Krivega se ne počutim, ker nisem zagrešil nobenega zločina. Udarce v vrat sem dobival in delil že kot fante; do smrtnega izida je prišlo samo zato, ker nisem vedel, kako učinkujejo na starejše ljudi.

GOSPOD Y

Že, ampak za uboj iz malomarnosti dobiš do dve leti prisilnega dela – ravno toliko kot za – podpisovanje.

GOSPOD X

Tudi o tem sem dovolj razmišljal, lahko mi verjameš! In prenekatero noč se mi je sanjalo, da sem v zaporu. Huj! Slišiš, je sedeti za zapahi res tako težko, kot se govori?

GOSPOD Y

Ja, veš, *res* je težko. – Najprej ti iznakazijo zunanost, ko ti odstrižejo lase, tako da postaneš podoben zločincu, tudi če mu prej nisi bil, in te vsak pogled v zrcalo prepriča, da si razbojnik!

GOSPOD X

Mogoče gre pa za to, da ti strgajo krinko z obraza! To ni slabo domišljeno!

GOSPOD Y

Kar hecaj se! – In potem ti tako zmanjšajo obroke, da vsak dan in vsako uro občutiš jasno razliko med življenjem in smrtjo! Vse življenjske funkcije ti zakrnevajo, čutiš, kako se krčiš, in tvoja duša, ki bi se morala tukaj ozdraviti, izboljšati, je obsojena na stradalno kuro, pahnjena tisoč let v preteklost; brati smeš samo spise, ki so napisani za divjake iz časa preseljevanja narodov, poslušáš samo o stvareh, ki se v nebesih nikoli ne bodo zgodile, medtem ko ti vse, kar se godi

na zemlji, ostaja skrivnost; iztrgan si iz svojega okolja, premeščen iz svojega sloja in podvržen ljudem, ki so pod teboj! privide imaš, da živiš v bronasti dobi, počutiš se, kot bi nosil živalsko kožo, živel v jami in jedel iz korita! Oh!

GOSPOD X

Že, ampak v tem je vendar nekaj soli: kdor se vede, kot bi bil iz bronaste dobe, naj tudi živi v svojem zgodovinskem kostumu.

GOSPOD Y

sovražno.

Posmehuješ se! Ti, ki si ravnal kot človek iz kamene dobe, pa smeš vseeno živeti v zlati!

GOSPOD X

preiskujoče, ostro.

Kaj hočeš reči s to zadnjo besedo – z “zlato” dobo?

GOSPOD Y

potuhnjeno.

Čisto nič!

GOSPOD X

Lažeš, ker si prevelika reva, da bi prišel z besedo na dan!

GOSPOD Y

Reva da sem? Tako misliš? Pa nisem bil reva, ko sem se upal pokazati v teh krajih, kjer sem toliko pretrpel! – Ampak ali veš, kaj človeka najbolj muči, ko sedi na hladnem? – No, kar poslušaj: to, da ne sedijo notri tudi drugi!

GOSPOD X

Kateri drugi?

GOSPOD Y

Nekaznovani!

GOSPOD X

Ali namiguješ name?

GOSPOD Y

Ja!

GOSPOD X

Jaz nisem zagrešil nobenega zločina!

GOSPOD Y

A da ne?

GOSPOD X

Ne, nezgoda ni zločin!

GOSPOD Y

A, tako, torej je nezgoda, če zagrešiš umor?

GOSPOD X

Nisem zagrešil umora!

GOSPOD Y

Takoo? Če pretepeš človeka do smrti, ali to ni umor?

GOSPOD X

Ne, ni zmeraj! Obstaja uboj, uboj iz malomarnosti, nasilje s smrtnim izidom, s podrazdelki "namerno" in "nenamerno". Ampak zdaj se te res že bojim, ker pripadaš najnevarnejši kategoriji soljudi – bedakom!

GOSPOD Y

Tako torej, domišljaš si, da sem bedak! Slišiš, bi rad dokaz, da sem še kako zvit?

GOSPOD X

Da slišimo!

GOSPOD Y

Boš priznal, da razmišljam razumno in logično, če ti povem takole?

Zagazil si v nezgodo, ki bi ti lahko nakopala dve leti prisilnega dela. Sramotni kazni si se od a do ž izognil. Tukaj pa sedi človek – ki je bil žrtev nezgode – nezavednega navdiha – in je moral pretrpeti dve leti prisilnega dela. Madež, ki ga ni dobil po lastni volji, si lahko ta človek izpere samo z velikimi zaslugami za znanost – ampak da si te zasluge pridobi, mora imeti denar – veliko denarja – denar zdaj, takoj!

Se ti ne zdi, da bi tisti drugi – nekaznovani – spet vzpostavil ravnovesje v medčloveških razmerjih, če bi bil obsojen na zajetno globo? Se ti ne zdi?

GOSPOD X

mirno.

Noo, že!

GOSPOD Y

No, potem se razumeva! – Hm! -Premor.- Koliko bi se ti zdelo upravičeno?

GOSPOD X

Upravičeno? Kot globo za uboj določa zakon najmanj petdeset kron. Ampak ker pokojnik nima svojcev, je vse govorjenje o tem bob ob steno.

GOSPOD Y

Tako, torej nočeš razumeti? Bom pa jasneje povedal: globo moraš izplačati meni.

GOSPOD X

Še nikoli nisem slišal, da naj bi ubijalci izplačevali globo ponarejevalcem. – Sicer pa tukaj ni nobenega tožnika!

GOSPOD Y

Da ne? – Pač – tukaj imaš mene!

GOSPOD X

Zdaj se vse postavlja na svoje mesto! – In koliko zahtevaš za to, da bi postal pomagač pri uboju?

GOSPOD Y

Šest tisoč kron!

GOSPOD X

To je preveč! – Od kod pa naj jih vzamem?

GOSPOD Y

pokaže na skrinjico.

GOSPOD X

To pa ne! Tat nočem postati.

GOSPOD Y

Ne sprenevedaj se. Bi mi rad dopovedal, da si nisi že kdaj prej postregel iz skrinjice?

GOSPOD X

kakor sam zase.

Samo pomisli, da sem se mogel tako kapitalno ušteti! Ampak tako je to z mehkužci! Človeku so mehke narave pri srcu, zato si zlahka domišlja, da jim je pri srcu tudi sam: in ravno zato sem se zmeraj pazil tistih, ki so se mi prikupili! – Torej si sveto prepričan, da sem že prej jemal iz skrinjice?

GOSPOD Y

Ja, seveda!

GOSPOD X

In zdaj me misliš prijaviti, če ne dobiš šest tisoč kron?

GOSPOD Y

Kot pribito! Iz tega se ne moreš izviti, zato se ti ne splača niti poskušati!

GOSPOD X

Misliš, da sem pripravljen dati svojemu očetu tatu za sina, svoji ženi tatu za moža, svojim otrokom tatu za očeta in svojim kolegom tatu za sodelavca! To se ne bo nikoli zgodilo! – Zdaj grem k šerifu in se prijavim sam!

GOSPOD Y

plane na noge in začne zbirati svoje stvari.

Čakaj malo!

GOSPOD X

Na kaj?

GOSPOD Y

jecljaje.

Mislil sem samo – če nisem več potreben – me ne bi bilo treba zra-
ven – in bi lahko šel!

GOSPOD X

Tega pa ne! – Usedi se zdaj na svoje mesto za mizo, kjer si sedel prej,
da se najprej malo pogovoriva.

GOSPOD Y

sede, potem ko si obleče temen plašč.

Kaj, kaj bo spet?

GOSPOD X

gleda v zrcalo za gospodom Y.

Zdaj mi je jasno! Ah! –

GOSPOD Y

nemirno.

Kaj pa zdaj vidiš čudnega?

GOSPOD X

V zrcalu vidim, da si tat – navaden, vsakdanji tat! – Prejle, ko si sedel
v beli srajci, sem opazil samo, da na moji knjižni polici nekaj ni prav,
ampak nisem mogel dojeti, kaj, ker sem moral poslušati in opazovati
tebe. Odkar pa si mi postal antipatičen, se mi je pogled izostril, in
odkar si si nadel črni plašč kot barvno nasprotje k rdečemu knjiž-
nemu hrbtu, ki ob tvojih rdečih naramnicah prej ni prišel do izraza,

vidim, da si svojo ponarejevalsko štorijo prebral v Bernheimovi razpravi o navdihih,¹⁰ knjigo pa postavil nazaj tako, da si jo obrnil na glavo. Torej si ukradel tudi to zgodbo!

Na osnovi tega bržkone upravičeno sklepam, da si zagrešil svoj zločin iz stiske ali uživaštva!

GOSPOD Y

Iz stiske! Ko bi ti vedel –

GOSPOD X

Ko bi *ti* vedel, v kakšni stiski sem živel – in še živim – jaz! Ampak to ne sodi sem! – Dalje! Da si sedel v arestu, je skoraj gotovo, ampak to je bilo v Ameriki, ker si opisoval ameriško zaporniško življenje; skoraj enako gotovo pa je tudi, da tukajšnje kazni nisi odsedel.

GOSPOD Y

Kako moreš to reči?

GOSPOD X

Počakaj, da pride šerif, pa boš izvedel!

GOSPOD Y

vstane.

GOSPOD X

Ali vidiš! Prvič, ko sem omenil šerifa, v zvezi s strelo, si jo tudi hotel ucvretiti! In če je kdo sedel nekje v zaporu, še malo ne bo vsak dan

¹⁰ v *Bernheimovi razpravi o navdihih*: Gre za delo francoskega profesorja medicine in nevrologa Hippolyta Bernheima, *De la suggestion et de ses applications à la thérapeutique* (1886), vendar zgodbi, ki jo je povedal gospod Y, ne ustreza noben od Bernheimovih primerov.

hodil vkreber k mlinu, da bi ga gledal, in se ne bo ustavljal za oken-
sko šipo –

Z eno besedo: kaznjenec si in nekaznovan obenem! In prav zato
ti je bilo tako izjemno težko priti na sled!

Premor.

GOSPOD Y

popolnoma poražen.

Lahko zdaj grem?

GOSPOD X

Zdaj lahko greš!

GOSPOD Y

zbira svoje stvari.

Si jezen name?

GOSPOD X

Ja! – Bi rajši videl, da te pomilujem?

GOSPOD Y

togotno.

Pomiluješ? Se imaš za boljšega od mene –

GOSPOD X

Seveda se imam, saj tudi *sem* boljši od tebe! Boljšo glavo imam kot
ti in manj ogrožam splošno lastninsko pravico!

GOSPOD Y

Prav zvit si, ampak ne tako zvit kot jaz! Zdaj me imaš sicer v šahu, ampak pri naslednji potezi te lahko matiram – kljub vsemu.

GOSPOD X

motri Y-a.

Bi se še malo dajala? – Kakšno grdobijo pa misliš narediti zdaj?

GOSPOD Y

To je moja skrivnost!

GOSPOD X

Si te lahko ogledam? – Napisati misliš anonimno pismo moji ženi in ji povedati mojo skrivnost!

GOSPOD Y

Ja, in tega mi ne moreš preprečiti! V zapor si me ne upaš spraviti; torej me moraš pustiti, da grem; in ko bom šel, lahko napravim, kar hočem!

GOSPOD X

Ah, ti hudič! V Ahilovo peto si me zadel – me hočeš prisiliti, da postanem morilec?

GOSPOD Y

Saj ne moreš – revček!

GOSPOD X

Vidiš, kako smo si ljudje različni! Sam pri sebi slutiš, da se ne morem spustiti v taka dejanja kot ti, zato si v prednosti. Ampak kaj če bi me prisilil, da bi opravil s tabo kakor s tistim voznikom?

Dvigne roko kot za udarec.

GOSPOD Y

se ostro zazre X-u v obraz.

Saj ne moreš! Tega ne more, kdor ni mogel niti lastne rešitve vzeti iz skrinjice!

GOSPOD X

Torej ne verjameš, da sem kaj vzel iz skrinjice?

GOSPOD Y

Za to si bil prevelika reva! Kakor si tudi nisi upal povedati ženi, da je poročena z morilcem.

GOSPOD X

Ti si iz drugačnega testa kot jaz – ali močnejši ali šibkejši, sam ne vem – bolj zločinski ali ne – me nič ne briga! Da pa si večji bedak, to drži kot enkrat ena; bedak si bil, ko si podpisal drugega, namesto da bi prosjačil – kakor sem moral jaz; bedak, ko si šel krast iz moje knjige – kaj nisi mogel dojeti, da sem svoje knjige prebral? – bedak, ko si mislil, da si bistrejši od mene in me lahko zavrtiš, da bom postal tat; bedak, ko si računal, da se bo svet uravnovesil, če bo dobil dva tatova namesto enega; največji bedak pa si bil zaradi utvare, da sem zgradil svojo življenjsko srečo, ne da bi trdno položil vogalni kamen! Kar pojdi pisat anonimke moji ženi, da ima ubijalca za moža – to je vedela že kot moja zaročenka!

Se zdaj predaš?

GOSPOD Y

Ali lahko grem?

GOSPOD X

Zdaj *moraš* iti! Takoj! – Tvoje stvari bodo prišle za tabo! Ven!